

ejerne af sidstnævnte gård. Af ialt 124 breve er 70 fra Solvig, 33 fra Engelsholm og 21 af delvis usikker proveniens<sup>3)</sup>. Om disse sidste har været benyttet ved landstingsproceduren og altså virkelig hører til tingets eget arkiv, eller om der er tale om deponerede »adelsbreve«, lader sig nu næppe afgøre for de ældre breves vedkommende. Men een ting er i hvert fald sikker. Når man ser bort fra de bevarede dele af Solvig og Engelsholm godsarkiver, er der af eventuelt deponerede papirsbreve tale om så forsvindende få, at man kan fastslå, at enten har der i senere tid så at sige ingen adelsarkiver været i domhuset i Viborg, eller også er der her gået store arkivmasser tabt.

Solvig-brevenes tilstedeværelse i Viborg har undret historikerne, og man har nævnt den mulighed, at dette muligvis kunne skyldes, at Sønderjylland i gamle dage hørte under Viborg landsting<sup>4)</sup>. Intet er mere forkert. Solvig-arkivet er uden tvivl kommet til landstinget sammen med Engelsholm-akterne, idet de to gårde havde samme ejer fra ca. 1561 til 1583, da Solvig blev solgt til kronen. Overførelsen må formodes at være sket efter Knud Brahes død i 1615; dels fandtes hans skrivekalender<sup>5)</sup> blandt disse sager, dels indeholder de et brev fra 16. april 1616, udstedt af Lisbeth Bryske, der pålægger en bonde i Balle at svare under Jørgen Brahe til Hvidholm, Knud Brahes efterfølger som ejer af Engelsholm. Da der er bevaret så mange af disse to godsers breve, mens der ellers kun er så tilfældige stumper tilbage, og disse endda muligvis kan være fremlagt ved procedurerne, ligger det nær at formode, at de brevsamlinger, som påviselig har været på domhuset<sup>6)</sup>, senere er leveret tilbage til godserne eller er blevet overført til domkirken, hvor de blev ødelagt sammen med de andre arkiver. Hvorfor skulle det ellers næsten kun være Solvig og Engelsholm-dokumenterne, der blev bevaret?

*Johan Hvidtfeldt.*

*Rudi Thomsen: Den almindelige Værnepligts Gennembrud i Danmark. (Gyldendal).*

Da Stavnsbåndet i 1788 blev løst, fik bondestanden sin bevægelsesfrihed tilbage og nåede et væsentligt skridt frem i retning af ligestillethed med de øvrige borgere i samfundet. Men den pligt, der hidtil havde hvilet på bondejorden, at hver godsejer for et bestemt antal tdr. hartkorn skulle stille en karl som soldat, blev nu en byrde, der hvilede personligt på alle bondefødte mænd, d. v. s. alle landboere undtagen godsejere, præster og andre, der havde embedsstilling eller særlig uddannelse. Stavnsbåndets ophævelse i sig selv fremkaldte altså ikke ligestilling mellem samfundsborgerne; det forhold, at værnepligten alene hvilede på bondestanden, satte tværtimod stadig et af de mest udprægede skel mellem samfundslagene i datidens Danmark. Omkring 1830 blev spørgsmålet om at indføre almindelig værnepligt taget op; dels af forskellige officerer, der anså hærordningen for meget utilfredsstillende og bl. a. ønskede den almindelige

<sup>3)</sup> Hos Kroman s. XI oplyses det, at Timme Rosenkrantz' og Erik Timmesen Rosenkrantz' arkiver oprindeligt har været ved landstinget og er kommet til Rigsarkivet. Men også disse breve hører til Engelsholm-arkivet, da begge mænd har ejet denne gård.

<sup>4)</sup> Se f. eks. Sdj. Månedsskrift 1949, s. 164.

<sup>5)</sup> Udg. af A. Heise i Samlinger til jydsk Historie og Topografi V, s. 207—231. Kalenderen er nu anbragt i privatarkivet.

<sup>6)</sup> Repertoriet 2. r. VIII, s. 264. De der anførte henvisninger til Kanc. Brevbøger beviser iøvrigt intet om, at det var almindeligt, at adelen anbragte deres breve på domhuset.

værnepligt indført som et led i en forbedring af hæren, dels, efter stænderforsamlingernes oprettelse midt i 1830'erne, af repræsentanter for bondestanden, der med styrke gjorde opmærksom på, hvor uretfærdig den bestående ordning var. Byernes repræsentanter vågede nidkært over deres privilegier, men både militære og sociale hensyn gav efterhånden kravet om den almindelige værnepligts gennemførelse uimodståelig styrke. Efter forhandlinger i flere stænderforsamlinger og i flere kommissioner var det i 1846 klart, at det kun var et tidsspørgsmål, når den almindelige værnepligt ville blive indført. Gennemførelsen kunne dog godt endnu være trukket i langdrag, hvis ikke begivenhederne i 1848 havde skabt en gunstig baggrund for kravets hurtige gennemførelse. I september 1848 udstedtes en provisorisk lov om værnepligtens udvidelse til købstadborgerne, og i februar 1849 lovfæstede den grundlovgivende rigsforsamling den almindelige værnepligt. Der blev dog åbnet mulighed for, at de mere velhavende værnepligtige kunne leje andre til at møde for sig; set fra et demokratisk synspunkt var der altså endnu adskilligt tilbage at ønske.

Om den almindelige værnepligts indførelse i Danmark har dr. Rudi Thomsen skrevet en bog på 300 sider. Efter en indledning om værnepligtens indretning i Danmark ved ca. 1830, den almindelige værnepligts udbredelse i Europa og den danske regerings stilling til problemet i forbindelse med udstedelsen af en lov om bondestandens værnepligt i 1829, gennemgår Rudi Thomsen kronologisk forhandlingerne om den almindelige værnepligts indførelse, således som sagen drøftedes i pjecer, i stænderforsamlingerne, i regeringskommissioner og i den grundlovgivende rigsforsamling. Det er blevet en omfattende og rigt dokumenteret udvikling af sagens gang; men fremgangsmåden har nødvendigvis ført til utallige gentagelser af ensartede synspunkter og anskuelser, fremført af forskellige personer til forskellige tidspunkter. Det forekommer anmelderen, at den kronologiske fremgangsmåde, som forfatteren har fulgt, er lidet hensigtsmæssig. Emnet er mere end mange andre egnet til systematisk behandling på baggrund af en kort kronologisk oversigt.

Militærets synspunkter, byegoisme og gårdmandsegoisme over for hinanden, almen væbning i forhold til værnepligten o. s. v. er emner, der naturligt kunne behandles i sammenhæng, ligesom den sociale baggrund, bl. a. standsbevidstheden i datidens Danmark, kunne have fået en langt fyldigere behandling.

Som skildringen er, er den udførlig og rummer mange gode iagttagelser, men den refererende metode gør den tung at læse. Læserne må faktisk gøre en hel del af det sammenfattende arbejde, som man kunne have ventet af forfatteren. På denne baggrund kan anmelderen ikke dele forfatterens beklagelse, når han s. 102 skriver: »Desværre er det overleverede kildemateriale vedrørende værnepligtskommissionen af 1841 ikke af et sådant omfang, at det — sådan som tilfældet var med militærkommissionen af 1840 — er muligt i detaljer at følge forhandlingernes gang«. Man er fristet til at sige gudskelov, thi flere detaljer ville bestemt ikke gavne fremstillingen, hvis det blot blev et referat af kommissionens forhandlinger; derimod ville her og i bogen som helhed en bredere karakteristik af de ledende personer have været meget værdifuld og brudt det lidt enstonige og upersonlige i fremstillingen.

Netop til bedømmelse af værnepligtskommissionens medlemmer findes i et brev af 10. dec. 1841 fra stænderdeputeret oberst I. N. B. Abrahamson til magister D. G. Monrad ganske interessante oplysninger, som Rudi Thomsen ikke har benyttet. I brevet kastes der tillige en smule lys over forhandlingerne i 1840-kommissionen, og Abrahamsons påstand om, at regeringen bevidst trak sagen i langdrag, kunne nok fortjene en undersøgelse. Brevet er trykt i Danske Poli-

tiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne, bd. II (1948); dette værk rummer i det hele taget en del materiale, som kunne have givet Rudi Thomsens fremstilling lidt mere liv, og det kunne måske i det hele taget have ledet ham på sporet efter mere personligt præget stof.

*Troels Fink.*

*Johan Schreiner: Pest og prisfall i senmiddelalderen. Et problem i norsk historie. (Avhandlinger utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo, II: Hist.-filos. kl. 1948 no. 1). 129 s.*

Med sin sædvanlig fine sans for frugtbar problemstilling har den norske historieprofessor Johan Schreiner i sin ovenanførte lille, men stofrige bog angrebet et centralt emne i europæisk historie: den senmiddelalderlige agrarkrise. Udgangspunktet er den livlige diskussion siden S. Hasunds Ikring Mannedauden (1920) om, hvorvidt folketabet under »den sorte død« har været den afgørende årsag til den katastrofale norske landbrugskrise med de mange ødegaarde landet over, og om man her har forklaringen paa den langvarige økonomiske og politiske forfaldsperiode siden unionstiden, der har spillet saa stor en rolle i den norske historieskrivning.

Modsat forgængerne, der har diskuteret spørgsmaalet snævert nationalt, sætter Schreiner det ind i bred europæisk sammenhæng for ud fra de konstaterede ligheder og forskelle bedre at kunne vurdere den særlige norske konstellation. Paa grundlag af det mere omfattende tyske, franske og især engelske kildestof dokumenterer forf., dels at ødegaardsfænomenet (»Wüstungen«) og kampen om arbejdskraft er almeneuropæisk, dels at denne udvikling er begyndt forud for pesten, hvis hærgninger har været forholdsvis kortvarige, mens en ny og voldsommere krise sætter ind og kulminerer i det 15. aarh. Agrarkrisen maa altsaa have haft en anden hovedårsag, og den finder han i pris- og pengehistorien. Derved bliver vekselvirkningen mellem priser og agrarforhold bogens hovedtema. Faldende priser i begyndelsen af det 14. aarh., der tilskrives den svigtende produktion af sølv og deraf følgende mindre udmøntning, skaber krisen, og flugten fra bondenæringerne stimuleres af de stærkt voksende købstæder, der betaler den ufaglærte arbejdskraft fra landet med stigende løn. For Norge med de faa og smaa købstæder søges forklaringen til den særlig langvarige krise i specielle forhold, dels i en kraftig omlægning af landbruget fra kornavl til extensivt kvægbrug med smørproduktion, dels i landets stigende afhængighed af hanseaterne.

Den snævre og intense diskussion af forbindelsen mellem priser og agrarkrise er baade en styrke og en svaghed, en styrke, fordi den dokumenterer en nøje sammenhæng, en svaghed, fordi den alt for lidt tager hensyn til andre momenter, fx. stordrift med ledsagende ændringer i den sociale struktur. Man kan tvivle paa visse vurderinger (betydningen af indvandringen til byerne synes overvurderet, pengekrisen som hovedårsag til en saa langvarig agrarkrise problematisk) ja, man kan endog tvivle paa selve hovedtesen om smørpriserne og hanseaternes handelsvælde som årsag til de norske ødegaarde, det rokker dog ikke ved den dominerende kendsgerning, at prof. Schreiner som den første paa en yderst frugtbar og stimulerende maade har sat hele den vesteuropæiske økonomi ind i een stor sammenhæng og dokumenteret en fælles, men varieret krise over hele omraadet, hvis store linier kun forbigaaende er blevet paavirket af katastrofer og pest.

*Aksel E. Christensen.*